

УДК 347.233+347.65+347.77

Євгенія Бельтюкова,

здобувач кафедри права інтелектуальної власності і корпоративного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
приватний нотаріус
Одеського міського нотаріального округу

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ МАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У статті досліджується процедура наступництва майнових прав інтелектуальної власності в процесі спадкування та її особливості.

Проаналізовано чинне законодавство України, цивільно-правова доктрина в частині спадкування майнових прав на об'єкт інтелектуальної власності. На базі проведеного дослідження визначається, що особливості майнового наступництва майнових прав інтелектуальної власності в порядку спадкування пов'язані з тим, що за загальним правилом спадкоємці отримують тільки майнові права щодо інтелектуальної власності. Разом із тим деякі немайнові права в усіченому вигляді також можуть переходити у спадок, проте їх обсяг та природа залишається до цього часу дискусійними в науці.

Ключові слова: наступництво, майнові права інтелектуальної власності, авторські права, спадкування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Об'єкти інтелектуальної власності є особливими об'єктами цивільного обороту зі спеціальним правовим режимом. При цьому значна частка таких об'єктів пов'язана з авторськими та суміжними правами. Якщо спори, які виникають під час спадкування таких об'єктів, як нерухомість, автомобілі тощо, мають напрацьовану практику їх вирішення, яка, в свою чергу, базується на відповідній теоретичній базі, то вирішення спорів щодо спадкування майнових прав щодо об'єктів інтелектуальної власності викликає труднощі на практиці. Особливості об'єктів права інтелектуальної власності, зокрема тісний зв'язок між майновими та немайновими правами творця/винахідника, неоднорідна судово-практика зумовлюють доцільність звернення до дослідження особливостей їх спадкування, оскільки вказаний процес притаманний в силу природи всім процесам, пов'язаним із фізичними особами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Особливості спадкування, його сутність були предметами численних наукових розвідок. Серед науковців, які займалися його дослідженням, слід назвати М. Ю. Барщевського, К. П. Победоносцева, В. І. Серебровського, Г. Ф. Шершеневича, Е. Б. Ейдінову. При цьому безпосередньо до проблематики наступності майнових авторських прав звертались О. В. Басай, В. І. Сергєєв, А. С. Марданшин, В. І. Сердюк, А. В. Гончаров, О. Є. Кухарєв, Г. В. Чурпіта,

Р. О. Стефанчук, О. О. Кулініч, О. І. Харитонова, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка, Н. Е. Яркіна та інші.

Зауважимо, що законодавець чітко не визначає перелік прав інтелектуальної власності, які можуть переходити спадкоємцям. Можливо, саме тому в науці немає єдності поглядів із цього приводу, а тому доцільним та практично необхідним є звернення до дослідження деяких аспектів спадкування прав інтелектуальної власності, які раніше автором не досліджувались і щодо наступництва яких дискусії в доктрині тривають до цього часу.

Метою статті є визначення особливостей спадкування майнових прав інтелектуальної власності в процесі їх спадкового наступництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно зі ст. 1218 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

До майнових прав інтелектуальної власності належать: 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності; 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності; 3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання; 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені

законом (ст. 424 ЦК України). При цьому варто звернути увагу на те, що треба розрізняти об'єкти права інтелектуальної власності та інтелектуальну власність як об'єкт спадкування, оскільки до спадкоємця переходять сукупність прав на об'єкт, а не сам об'єкт. Відповідно до ст. 423 ЦК України, особистими немайновими правами інтелектуальної власності є: 1) право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності; 2) право перешкоджати будь-якому посягненню на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності; 3) інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності. У випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності. Особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), окрім винятків, встановлених законом. Отже, законодавець чітко розподілив майнові та немайнові права, визначив їх види, що має юридичне значення для об'єктів цивільного обігу, які в тому числі можуть ставати об'єктами спадкування.

Особливості спадкування окремих майнових прав інтелектуальної власності встановлені в деяких нормативно-правових актах. Так, у ч. 5 ст. 44 Закону України «Про авторське право і суміжні права» визначено, що до спадкоємців виконавців і правонаступників виробників фонограм і відеограм та організацій мовлення переходить право дозволяти чи забороняти використання виконань, фонограм, відеограм, публічні сповіщення, а також право на одержання винагороди у межах установленого цією статтею строку. Аналогічне положення містить і ЦК України, відповідно до ч. 2 ст. 448 якого право автора на частку від продажу оригіналу твору переходить до спадкоємців автора твору та спадкоємців цих спадкоємців і діє до спливу строку чинності майнових прав інтелектуальної власності на твір, установленого статтею 446 цього Кодексу [1, с. 297-298].

Як роз'яснив Пленум Верховного Суду України в постанові «Про судову практику у справах про спадкування», до складу спадщини входять усі майнові права інтелектуальної власності, чинні на час відкриття спадщини (право на отримання винагороди за використання твору, право на відтворен-

ня, опублікування і розповсюдження авторських творів, право на оформлення винаходу, корисної моделі тощо).

Зауважимо, що ситуація з обсягом прав інтелектуальної власності, що входять до спадкової маси, яка визначається законодавцем, залежить також від такого. У світовій практиці склалися дві основні системи (моделі) спадкування, які ґрунтуються на різному розумінні правової природи спадкового наступництва. Перша правова модель спадкування базується на принципі універсального правонаступництва, який означає, що майно особи, яка померла, переходить до інших осіб у незмінному вигляді як єдине ціле і в один і той же момент. В особі спадкоємця вбачається юридичне продовження особи спадкодавця [2, с. 17]. Інша модель передбачає часткове правонаступництво, тобто у спадок переходить залишок майна спадкодавця, який залишається після ліквідації майна спадкодавця – збору боргів, які йому належали, оплати його власних боргів, погашення його податкових і інших зобов'язань.

Наприклад, Закон Великобританії про авторське право, промислові зразки і патенти 1988 року в ст. 90 передбачає передачу авторського права у спадок заповідальним розпорядженням або згідно із законом як особистої або рухомої власності [3, с. 211]. Якщо говорити про уступку або іншу передачу авторського права, то вона розглядається як часткова, тобто обмежена для застосування.

У цивільному праві Канади на додаток до авторського права інші форми захисту інтелектуальної власності включають патенти, товарні знаки і так далі. Усі вони спадкуються як майнові права [4].

Закон про авторське право США 1976 року залишається основним документом в цій області права з декількома значимими поправками, внесеними пізніше. Досить цікаво, що в цьому Законі США допускається повна уступка авторського права [5, с. 75]. Так, відповідно до статті 102 Закону, захист авторських прав поширюється на «оригінальні авторські роботи, зафіксовані на будь-яких матеріальних носіях, з яких вони можуть бути сприйняті, відтворені або повідомлені, або безпосередньо, або за допомогою машини або пристрою». Розділ 204 Закону регулює передачу права власності на авторські права у тому числі і в порядку спадкування. Закон вимагає від власника авторських прав підписати фізичний документ про передачу авторських прав на твір, щоб законодавчо підтвердити передачу. Спадкоємці мають право на відтворення (копіювання) роботи в копію і фонограму; право на створення похідних творів оригінальної

роботи; право поширювати екземпляри і фонограми, а також право на продаж або оренду; право публічного виконання роботи (якщо це література, музика, драма, хореографія, пантоміма, кінофільм, або інший аудіовізуальний твір); право публічного відображення роботи. Закон був змінений в 1995 році, в нього включили шостий вид виключного права – на виконання запису звуку за допомогою цифрового аудіо.

Розкриваючи питання про спадкування авторських прав у законодавстві Німеччини, попередньо відзначимо, що в цій державі на відміну від держав загального права, в яких поширена пропріетарна конструкція прав промислової власності, літературної, наукової, художньої, або – в найбільш універсальному вигляді – інтелектуальної, власності, широко застосовується щодо прав на результати інтелектуальної діяльності категорія «виключні права» («інтелектуальні права», «охорона промислових прав» і т. п.), що розуміються як права особливого роду [6]. Регулювання порядку спадкування авторських прав здійснює Закон Німеччини «Про авторське право». Ст. 28 цього закону передбачає можливість передачі авторського права в порядку спадкування. Автор може передати здійснення авторського права виконавцю заповідальним розпорядженням. Згідно зі ст. 29 авторське право може бути передано на виконання заповідального розпорядження або співспадкоємцям як частина поділу спадщини [7; 8, с. 43-46].

Зауважимо, що вказані моделі є досить схематичними, оскільки кожна національна система адаптувала вказані моделі до своїх умов. При цьому це стосувалось не тільки обсягу прав, що входять у спадок, та їх правового статусу, але й навіть об'єктів спадкування. Наприклад, у Великобританії, США і Канаді з'явилася така категорія, як особисті немайнові права у сфері інтелектуальної власності (моральні права, відмінні від виключних прав, що мають економічний зміст). Більш того, в англійській доктрині права інтелектуальної власності піднімаються питання спадкування особистих немайнових прав [9, с. 216]. Канадський дослідник Й. Гендрей підкреслює, що в Канаді положення про спадкування моральних прав є досить деталізованими, що є продовженням найбільш високого рівня правового регулювання моральних прав серед країн загального права, і дозволяють їм переходити до спадкоємця після смерті автора [10, с. 195].

У радянський період вважалося, що всі правомочності померлого учасника переходять до спадкоємців і використовуються останніми в повному обсязі [11, с. 44]. Про-

те об'єкти права інтелектуальної власності в такому контексті навіть не досліджувались, а радянська концепція цивільного права ґрунтувалася на визнанні та регулюванні прав авторів творів літератури і мистецтва, відкриттів, винаходів та раціоналізаторських пропозицій як таких, що мають головним чином відносний (зобов'язально-правовий), а не абсолютний характер [12]. Надалі увагу дослідників стала привертати та обставина, що особа, яка отримала виключне право на твір після смерті автора, має право на його використання, проте це використання здійснюється не в тому обсязі, що й автором [13, с. 22; 8, с. 151].

В юридичній літературі з приводу спадкування права інтелектуальної власності була висловлена точка зору, відповідно до якої існують чотири концепції правонаступництва спадкоємців творця: 1) до спадкоємців переходять, і вони використовують у повному обсязі всі права інтелектуальної власності померлого автора; 2) у спадщину передаються виключно майнові права інтелектуальної власності, особисті немайнові права автора у спадкову масу не входять, хоча спадкоємці мають право захищати недоторканість твору; 3) право інтелектуальної власності переходить як певний комплекс особистих немайнових та майнових прав, обсяг яких вужчий від того, якими наділявся автор; 4) у спадщину переходять тільки ті права інтелектуальної власності, які виникли і не припинилися до смерті автора [11, с. 45].

На нашу думку, всі ці позиції формувались унаслідок дослідження різних груп об'єктів права інтелектуальної власності, що, своєю чергою, пов'язане з особливостями правового регулювання кожного з об'єктів права інтелектуальної власності та особливостей їх як об'єктів цивільних прав. Наприклад, спадкування авторського права передбачає набуття його спадкоємцем на певний термін, на відміну від інших об'єктів спадкування, таких як нерухомість. Строк чинності майнових прав інтелектуальної власності спливає через сімдесят років, починаючи з 01 січня року, наступного за роком смерті автора чи останнього зі співавторів, який пережив інших співавторів, крім випадків, передбачених законом. Якщо твір оприлюднений під псевдонімом чи анонімно, термін охорони закінчується через 70 років після того, як твір був оприлюднений.

Так само дослідниками зверталась увага на те, що спадкування авторських прав слід відрізнити від спадкування авторської винагороди, яка була нарахована за життя автора, але своєчасно не отримана, або нарахована відповідно до авторського договору на вико-

ристання твору вже після смерті автора, але до прийняття спадщини спадкоємцями. У такому випадку об'єктом спадкування виступає не виключне авторське право, а певна грошова сума, яка успадковується на загальних підставах [14, с. 70].

Оскільки обсяг прав інтелектуальної власності не є вичерпним, слід погодитися з Є. О. Рябоконею у тому, що до спадкоємців творця переходять й інші права інтелектуальної власності, які чітко не регламентовані чинним законодавством, зокрема право на одержання авторського свідоцтва [15, с. 224].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному науковому напрямі.

Таким чином, як вбачається з вищевикладеного, об'єкти інтелектуальної власності як специфічний об'єкт цивільного обороту мають особливий порядок спадкування, що зумовлюється тим, що на об'єкт інтелектуальної власності існують як майнові, так і немайнові права. При цьому за загальним правилом спадкоємці отримують тільки майнові права щодо інтелектуальної власності. Разом із тим судовою практикою свідчить про те, що в деяких випадках спадкоємці отримують так зване «усічене» немайнове право на недоторканість твору. Вказаним немайновим правом не обмежується обсяг наступництва прав інтелектуальної власності. Наприклад, право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності також може переходити у спадок, проте фактично воно реалізується в режимі захисту у разі порушення первинного права творця. Фактично спадкоємці виступають власниками інтелектуальних прав, які набуваються внаслідок спадкового наступництва, а тому не мають такого ж обсягу прав, як у первинного володільця. І якщо більшість майнових прав інтелектуальної власності переходять у спадок, то немайнові права – лише в обсязі, необхідному для захисту прав первинного суб'єкта права інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Чурпіта Г.В. Актуальні проблеми спадкового права: навчальний посібник /

О.О. Лов'як, С.С. Бичкова, І.А. Бірюков та ін. ; за заг. ред. Ю.О. Заїки, О.О. Лов'яка. К.: КНТ, ЦУЛ, 2014. 336 с.

2. Мананников О.В. Наследственное право России: учебное пособие. М. : Издат.-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2004. 356 с.

3. Постатейный комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части четвертой / Н.Г. Валеева, К.В. Всеволожский, Б.М. Гонгало и др.; под ред. П.В. Крашенинникова. М.: Статут, 2011. 926 с.

4. Закон Великобритании об авторском праве, промышленных образцах и патентах 1988 года. URL: <http://www.vaap.ru/articles/kanada/chto-ya-vlyaetsya-intellektualnoi-sobstvennost>

5. Мирзоян С. Становление и развитие авторского права США. Авторское право и смежные права. 2003. № 1. С. 75.

6. Зенин И.А. Основы гражданского права России. М., 1993. 288 с.

7. Закон Германии «Об авторском праве» 1965 г. URL: http://www.cop-yrighr.ru/ru/library/zakonodatelstvo/zarubezhnoe_zakonodatelstvo/zakon_germanii_ob_avtorskom_prave/.

8. Косинков В.В. Наследование интеллектуальных прав: дисс. канд. юрид. наук.: 12.00.03. Саратов, 2017. 224 с.

9. Hart T., Clark S., Fazzani L. Intellectual Property Law. 8th ed. – Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013. P. 216. ISBN-13: 978-0-23036653-4. 336 p.

10. Gendreau Y. An Emerging Intellectual Property Paradigm: Perspectives from Canada. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 2009. ISBN: 978-1-84720-597-1. 352 p.

11. Никитюк П.С. Наследственное право и наследственный процесс: учебник. Кишинев: Издательство Штииница, 1973. 533 с.

12. Право інтелектуальної власності: підручник / О.І. Харитонов, Є.О. Харитонов, Т.С. Ківалова та ін.; за заг. ред. О.І. Харитонові. К.: Юрінком Інтер, 2017. 540 с.

13. Голощапов А.М., Рождественская К.Ю. Особенности наследования авторских прав. М.: Р. Валент, 2011. 144 с.

14. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток : монографія. 2-ге вид. К. : КНТ, 2007. 288 с.

15. Рябоконь Є.О. Авторське право як об'єкт спадкового правонаступництва. Вісник національного університету ім. Т.Г. Шевченка. 2002. № 45-48. С. 224.

В статье исследуется процедура преемственности имущественных прав интеллектуальной собственности в процессе наследования и ее особенности.

Проанализировано действующее законодательство Украины, гражданско-правовая доктрина в части наследования имущественных прав на объект интеллектуальной собственности. На базе проведенного исследования определено, что особенности имущественного преемственности имущественных прав интеллектуальной собственности в порядке наследования связаны с тем, что по общему правилу наследники получают только имущественные права по интеллектуальной собственности. Вместе с тем некоторые неимущественные права в усеченном виде также могут переходить по наследству, но их объем и природа остаются дискуссионными в гражданско-правовой доктрине.

Ключевые слова: преемственность, имущественные права интеллектуальной собственности, авторские права, наследование.

In the article analyses the procedure for the continuity of intellectual property rights in the inheritance process and its features. Author investigates the current legislation of Ukraine, civil-law doctrine in the inheritance of property rights to the object of intellectual property.

On the basis of conducted research author offers its own vision of select aspect of range of problems, and paid attention, that the features of the property continuity of property rights of intellectual ownership rights in the order of inheritance are related to the fact that, according to the general rule, heirs receive only property rights on intellectual property. At the same time, some non-property rights in a truncated form can also be inherited, but their volume and nature remain disputable in civil doctrine.

Key words: continuity, property rights of intellectual ownership rights, copyrights, inheritance.

